

Σεπτέμβριος 2021

Επιλέγουμε τη ζωή, τη δράση, το σινεμά. Πρωτίστως όμως επιλέγουμε να είμαστε υγιείς, γιατί θα βρισκόμαστε με ασφάλεια, τηρώντας τα μέτρα. Προσαρμοζόμαστε στις συνθήκες και λειτουργούμε σε αίθουσα με πληρότητα 50%, ερχόμαστε με μάσκα, εμβολιασμένοι και τηρώντας αποστάσεις. Είμαστε αισιόδοξοι και πιστεύουμε ότι όλα θα πάνε καλά, δεν θα στερηθούμε αυτό το χειμώνα την αγαπημένη ψυχαγωγία, αφού κάθε Δευτέρα θα είμαστε εδώ μαζί για να χαιρόμαστε με καλές ταινίες.

Διαλέξαμε για τον Α! Κύκλο της περιόδου 2021-2022, 13 υπέροχες ταινίες, ενώ οι ταινίες του Β! Κύκλου, θα σας ανακοινωθούν στην αρχή του νέου έτους.

Οι ταινίες του Α! Κύκλου, σχεδόν όλες πολυβραβευμένες σε γνωστά φεστιβάλ, είναι σύνθετες ταινίες που δημιουργούν ερωτηματικά και δίνουν ή δεν δίνουν απαντήσεις στα σύγχρονα θέματα που απασχολούν τον άνθρωπο και με αυτή την έννοια, μένουν μέσα μας για καιρό. Αυτά είναι τα κριτήρια για την επιλογή τους και αν κάποιες σκηνές κάποιες φορές μπορεί να μας στενοχωρούν, αυτό νομίζουμε ότι είναι επιφανειακό και παροδικό, με ουσιαστικό να παραμένει το ζητούμενο του τι αφήνουν πίσω τους στον καθένα από εμάς. Εφόσον αφήνουν κάτι, η «αποστολή έχει εκτελεστεί».

Κάθε μια από τις ταινίες είναι ξεχωριστή, όμως αν θέλαμε να τις χαρακτηρίσουμε γενικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπάρχουν στο πρόγραμμα ταινίες μουσικές («Annette», «Wild Rose»), με θεματική την Οικογένεια («Η αλήθεια», «Η αόρατη ζωή της Ευρυδίκης Γκοσμάο», «Minari», «Εξαφανισμένος»), με την αίσθηση ότι ίσως ξεπερνούνται τα όρια («Τρία Χρώματα: Η μπλε ταινία», «Ο Τσαρλατάνος», «Τα σκυλιά δε φοράνε παντελόνια», «Μπιλε Βελούδο»), με κωμική χρειά («Ένας θρίαμβος») ή έχουν σχέση με σύγχρονα θέματα (Social Media-«Ιδρώτας»). Όλες όμως θα μας προβληματίσουν και θα μας στρέψουν στον εαυτό μας αλλά και στους άλλους.

Οι προβολές θα είναι όλες την ίδια ώρα, δηλαδή:

ΚΑΘΕ ΔΕΥΤΕΡΑ - ΧΩΡΙΣ ΔΙΑΛΛΕΙΜΑ

Πρώτη προβολή: Ώρα 19.00

Δεύτερη προβολή: Ώρα 21.30

Καλή χρονιά σε όλους και Καλές Προβολές!

Το Διοικητικό Συμβούλιο της Κινηματογραφικής Λέσχης Πάτρας

Η ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Η φιλοσοφία στρέφεται συχνά και με διαφορετικούς τρόπους στη μελέτη του κινηματογράφου. Ο κινηματογράφος αποτελεί τόπο συνάντησης και σύνθεσης στοιχείων των περισσότερων παραδοσιακών τεχνών και είναι φυσικό να ενδιαφέρει ιδιαίτερα την αισθητική και τη φιλοσοφία της τέχνης. Οι νέοι εκφραστικοί τρόποι και τα μέσα που χρησιμοποιούνται, που αφορούν κυρίως την μορφή και τις σχέσεις μορφής και περιεχομένου, η κίνηση του φακού, η αναπαράσταση του χώρου και του χρόνου, η εναλλαγή των εικόνων, ο εμπλουτισμός της θεατρικής διάστασης και οι δυνατότητες που παρέχονται στον σκηνοθέτη και τους ηθοποιούς, είναι μερικά από τα ζητήματα που προκαλούν την προσοχή των φιλοσόφων. Έτσι, μπορούμε να μιλάμε για τη διαμόρφωση μιας φιλοσοφίας του κινηματογράφου, ενός ειδικού πεδίου αναστοχασμού που συμπληρώνει και προεκτείνει αυτό που αποκαλείται θεωρία του κινηματογράφου. Ωστόσο, σήμερα δεν θα μας απασχολήσει το συγκεκριμένο πεδίο η αντιμετώπιση του οποίου προϋποθέτει και κάποια γνώση της γλώσσας της έβδομης τέχνης και εξοικείωση με τα εννοιολογικά εργαλεία της φιλοσοφίας. Αυτό που θέλουμε να εξετάσουμε εδώ είναι η δυνατότητα αξιοποίησης του κινηματογράφου κατά τη εισαγωγική διδασκαλία ενός ευρέος φάσματος βασικών φιλοσοφικών προβλημάτων. Γι' αυτό πρέπει να εστιάσουμε την ανάλυσή μας κυρίως στο αφηγηματικό περιεχόμενο κινηματογραφικών ταινιών. Η συζήτησή μας θα είναι σε μεγάλο βαθμό ανάλογη με την εξέταση της δυνατότητας χρησιμοποίησης λογοτεχνικών κειμένων για την αποτελεσματικότερη μετάδοση της φιλοσοφικής σκέψης και για μια πρώτη εξάσκηση στο φιλοσοφείν.

Και η λογοτεχνία και ο κινηματογράφος ως πηγές πολύτιμου υλικού για τη μελέτη της φιλοσοφίας με έχουν απασχολήσει τα τελευταία χρόνια και στις θεωρητικές μου αναζητήσεις, αλλά προπάντων στην διδακτική πρακτική. Όταν διδάσκω ηθική φιλοσοφία, αλλά και μαθήματα με αντικείμενο τη θεματική ορισμένων φιλοσοφικών ρευμάτων, όπως ο υπαρξισμός, συνήθως ζητώ από τους φοιτητές να διαβάσουν κάποια γνωστά λογοτεχνικά έργα (π.χ. Ο θάνατος του Ιβαν Ιλίτς του Τολστόυ, Ο ξένος του Καμύ ή η Ναυτία του Σαρτρ) και να δουν κάποιες σημαντικές ταινίες του Μπέργκμαν, του Αντονιόνι, του Φελίνι, του Κουροσάβα, αλλά και του Γούντνυ Άλλεν. Πιο πρόσφατα, η συγγραφή κεφαλαίων του εγχειριδίου φιλοσοφίας της Β' Λυκείου, αποτέλεσε και την αφορμή για μια συστηματικότερη φιλοσοφική διερεύνηση της λογοτεχνικής και κινηματογραφικής δημιουργίας με συγκεκριμένους διδακτικούς στόχους. Στη συνέχεια θα επικεντρώσω την παρουσίασή μου στον κινηματογράφο που προσφέρεται ίσως για μια αμεσότερη, αν όχι οπωσδήποτε και ευκολότερη αξιοποίηση, χωρίς να σταθώ στις πολλές ομοιότητες και τις διαφορές του από τη λογοτεχνική έκφραση. (Αν θέλετε μπορούμε να επανέλθουμε σε αυτό το ζήτημα κατά τη συζήτηση). Θέλω να αναφερθώ σε συγκεκριμένες ταινίες και στην δυνατότητα χρησιμοποίησής τους για την ανάδειξη συγκεκριμένων θεμάτων, ελπίζοντας η συνάντησή μας στο πλαίσιο αυτού του συμποσίου να έχει κατά το δυνατόν κάποιο πρακτικό αντίκρισμα. Δυστυχώς οι περιορισμοί του χρόνου δεν μου επιτρέπουν να επεκταθώ σε επιμέρους αναλύσεις ταινιών και προβολή και σχολιασμό σκηνών από ταινίες κάτι που θα μπορούσε να γίνει μελλοντικά σε ένα σχετικό εργαστήριο. Οι παρατηρήσεις μου θα είναι απλώς ενδεικτικές και ελπίζω να χρησιμεύσουν ως ενδείγματα για περαιτέρω αναζητήσεις. (Κατά την πρώτη χρονιά διδασκαλίας του νέου βιβλίου φιλοσοφίας μου είχε ζητηθεί από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο να καταρτίσω ένα κατάλογο ταινιών που θα μπορούσαν να προταθούν για να συνοδεύσουν την ανάπτυξη κάθε κεφαλαίου και των εννοιών του. Οφείλω να ομολογήσω ότι αμέλησα να το κάνω και χαίρομαι που σήμερα μου δίνεται η ευκαιρία για ένα πρώτο βήμα σε αυτή την κατεύθυνση).

Προτού όμως προχωρήσουμε σε αναφορές ταινιών ή σκηνοθετών και επισημάνσεις θεμάτων, πρέπει να πούμε κάποια πράγματα για το ενδιαφέρον των κινηματογραφικών –όπως και των λογοτεχνικών– αφηγήσεων για την διδασκαλία της φιλοσοφίας. Η φιλοσοφία έχει, όπως όλοι ξέρουμε, μάλλον αφηρημένο και θεωρητικό χαρακτήρα. Οι φιλοσοφικές συζητήσεις αποβλέπουν α) στην διασάφηση γενικών εννοιών, β) τη δικαιολόγηση βασικών μας πεπειθήσεων και γ) στη συγκρότηση μιας συνεκτικής εικόνας της πραγματικότητας και τη θέσης του ανθρώπου μέσα σ' αυτόν. Οι φιλόσοφοι ανοιχτά, πολύ γενικά ερωτήματα για τη γνώση, τον κόσμο και την ύπαρξή μας και συχνά φτάνουν στα όρια των νοητικών μας ικανοτήτων προσπαθώντας να κατασκευάσουν έγκυρα επιχειρήματα για τον έλεγχο των προθεωρητικών μας διαισθήσεων. Ωστόσο, πιστεύω, και νομίζω πως το ίδιο πιστεύουν και οι περισσότεροι δάσκαλοι της φιλοσοφίας που αγαπούν τη δουλειά τους, πως αυτή η ιδιαίτερη πνευματική δραστηριότητα έχει άμεση σχέση και με προβληματισμούς που γεννιούνται από την καθημερινή μας ζωή, από την επιστημονική έρευνα, από την καλλιτεχνική δημιουργία, από τα ηθικά μας διλήμματα, από την πολιτική δράση, από τις θρησκευτικές μας ανησυχίες. Και η κατάδειξη αυτής της άμεσης σχέσης χρειάζεται συγκεκριμένα, πραγματικά ή υποθετικά, ακόμη και φανταστικά παραδείγματα. Χωρίς τέτοια παραδείγματα, μένουμε στη σφαίρα της αφαίρεσης και της συγκεχυμένης αίσθησης ή μάλλον της ψευδαίσθησης του σκοτεινού εννοιολογικού βάθους, ή έστω της λογικής γυμναστικής αυστηρών συλλογισμών χωρίς σαφή αντίληψη των ενδεχόμενων απτών εφαρμογών τους.

Ο κινηματογράφος μας παρέχει παραδείγματα που φωτίζουν ή επιβεβαιώνουν, ή αντιπαραδείγματα που διαψεύδουν τις φιλοσοφικές θεωρίες. Οι κινηματογραφικές αφηγήσεις, ολόκληρα σενάρια ή και επιμέ-

ρους σκηνές που ,μας εντυπώνονται και περιήλικες καταστάσεις που απαιτούν την ερμηνευτική μας παρέμβαση λειτουργούν ως νοερά – «νοητικά» πειράματα τα οποία μας βοηθούν να φανταστούμε τι μπορεί να εννοούσε ο Ντεκάρτ με την υπόθεση του μοχθηρού δαίμονα που ίσως μας εξαπατά για την πραγματικότητα που μας περιβάλλει, πως θα μπορούσε η ψυχή να επιβιώνει μετά το θάνατο του σώματος ή τα ρομπότ να έχουν νου και αισθήματα παρόμοια με τα ανθρώπινα, ποιες είναι οι συνέπειες της μιας ή της άλλης λύσης του προβλήματος της ευθανασίας, τι συμβαίνει όταν επιβάλλουμε τη θανατική ποινή, σε ποιές μορφές υποδούλωσης είναι πιθανό να μας οδηγήσουν ουτοπικά ολοκληρωτικά καθεστώτα κ.λπ. Ανεξάρτητα από την καλλιτεχνική τους ποιότητα ταινίες κάθε λογής –και τηλεοπτικές-, επιστημονικής φαντασίας, κοινωνικές, αισθηματικές, πολιτικές, πολεμικές, στήνουν κάθε φορά ένα ολόκληρο σκηνοτικό, λιγότερο ή περισσότερο αληθοφανές, ρεαλιστικό ή μη, που μας προσφέρει με γλαφυρό τρόπο πολύτιμες λεπτομέρειες μορφών ζωής τις οποίες δεν μπορούν να εξεικονίσουν επαρκώς οι προκειμενες και τα συμπεράσματα της επιχειρηματολογίας υπέρ της μιας η της άλλης θέσης.

Ας δούμε τώρα παραδείγματα ταινιών, ορισμένες από τις οποίες αναφέρονται στις δραστηριότητες που προτείνονται στους μαθητές στο τέλος των διαφόρων κεφαλαίων. του βιβλίου της Β' Λυκείου. Θα αναφέρω απλώς ταινίες που μας βοηθούν να μιλήσουμε με τα παιδιά για σημαντικά φιλοσοφικά ζητήματα και μπορώ να επανέλθω σε επιμέρους σκηνές στη συζήτησή μας. Για το πρόβλημα της γνώσης και τις σκεπτικιστικές ανησυχίες για την επαφή του νου μας με την πραγματικότητα, -αλλά και για τις μεταφυσικές προεκτάσεις αυτών των ανησυχιών μπορεί να προβληθεί το Μάτριξ με τις διάφορες διαστάσεις εικονικής και αληθινής πραγματικότητας, για τους καλούς ή κακούς λόγους που μας κάνουν να δεχτούμε σχετικότητα της αλήθειας και τον υποτιθέμενο καθορισμό της από υποκειμενικές προοπτικές το Ρασομόν του Κουροσάβα για τη δυνατότητα ταξιδιού μέσα στο χρόνο και τις συνέπειες του για την προσωπική ταυτότητα το *12 πύργοι*, του Τέρρι Γκίλιαμ για το ενδεχόμενο εξαπάτησής μας όσον αφορά την πραγματικότητα που μας περιβάλλει και τις συνέπειές της για την αυτονομία μας το *Truman Show*, του Πήτερ Γουίαρ, για τη σχέση νού ή ψυχής και σώματος και το ενδεχόμενο να υπάρχουν ρομπότ με ανθρώπινες νοητικές αλλά και ψυχικές ιδιότητες το *Μπλεϊντ Ράνερ*, του Ρίντλεϋ Σκοτ, για τη σημασία της προσωπικής ταυτότητας όσον αφορά τις σχέσεις μας με τους άλλους το *Ζέλιγκ* του Γούντυ Άλλεν, για τα όρια των ανθρώπινων νοητικών ικανοτήτων μέσα σε ένα άπειρο σύμπαν το 2001, *Οδύσσεια του Διαστήματος*.

Στο χώρο της ηθικής φιλοσοφίας και της εφαρμοσμένης ηθικής δεν ξέρει τι να πρωτοδιαλέξει κανείς: Σχετικά με το πρόβλημα της πραγματικότητας των αξιών και το καίριο ερώτημα που πρώτος θέτει ο Πλάτων με το μύθο του δαχτυλιδιού του Γύγη στην *Πολιτεία* – «γιατί να είναι κανείς ηθικός»; αξίζει να μελετηθούν οι απαισιόδοξες ταινίες του Γούντυ Άλλεν, το *Απιστίες και Αμαρτίες* και το *Matchpoint*, για το νόημα της ζωής και το φάσμα του επικείμενου θανάτου ο *Καταδικασμένος* του Κουροσάβα. [Για να καταλάβει κανείς την έννοια της απελπισίας του Κίρκεγκωρ και το πρόβλημα της αυτοσίας νοήματος –που δεν περιλαμβάνεται στο σχολικό βιβλίο μπορεί να δει προσεκτικά της *Dolce Vita* του Φελίνι.] Για ηθικά διλήμματα ευθανασίας, θανατικής ποινής, ηθικής των επιχειρήσεων, *Η θάλασσα μέσα μου*, και *Η επέλαση των βαρβάρων*, του Ντενί Αρκάν, το *Dead Man Walking*, του Τιμ Ρόμπινς, *Η ζωή του Ντέιβιντ Γκέιλ* του Άλαν Πάρκερ, το *Insider*, του Μάικλ Μαν, για πολιτικούς και οικολογικούς προβληματισμούς, *Ο επίμονος κηπουρός* του Φερνάντο Μείρέγιες. Στο χώρο της πολιτικής φιλοσοφίας μπορεί να δειχθούν ταινίες όπως το *Φαρενάιτ 451*, και το *1984* για την καταγγελία ολοκληρωτικών καθεστώτων, αλλά και ταινίες του Μπουγιουέλ, του ιταλικού νεορεαλισμού και του Κεν Λόουτς, για την εξ αριστερών κριτική των αστικών κοινωνιών του εικοστού αιώνα. Τέλος όταν διδάσκει κανείς αισθητική θα μπορούσε να προβάλει βιογραφικές ταινίες για μεγάλους ζωγράφους, όπως το *Pollock*, για τον Τζάκσον Πόλλοκ ή ο *Αντρέι Ρούμπλιεφ* του Ταρκόφσκι, αλλά και έργα που μιλούν, συχνά με αυτοναφορικό τρόπο για την ίδια την καλλιτεχνική δημιουργία, όπως το *Οκτώμιση* του Φελλίνι ή η *Αμερικανική νύχτα* του Τρυφώ.

Όπως είπαμε, όλες αυτές οι επιγραμματικές αναφορές είναι πολύ αποσπασματικές, θα έλεγα συνθηματικές, και θα χρειαζόταν κάποιο εργαστήριο ή μάλλον πολύμηνο σεμινάριο για να επεξηγηθούν, έστω εν μέρει. Στην αγγλική και στη γαλλική βιβλιογραφία που παρακολουθώ όσο μπορώ υπάρχουν ειδικά εγχειρίδια και εκτενή άρθρα για τον εμπλουτισμό της διδακτικής της φιλοσοφίας με υλικό από τον κινηματογράφο ή και ολόκληρες εισαγωγές στη φιλοσοφία διαρθρωμένες αποκλειστικά γύρω από άξονες κινηματογραφικών ταινιών. Εύχομαι κάτι ανάλογο να υπάρξει σύντομα και στη χώρα μας. (Στα ελληνικά μπορούν να αναφερθούν το πολύ ενδιαφέρον βιβλίο του Κωστή Κωβαίου, *Φιλοσοφία και Κινηματογράφος* και μεμονωμένα άρθρα όπως αυτά στο αφιέρωμα του περιοδικού *Cogito* τεύχος 9) Προς το παρόν, ελπίζω πως οι κινηματογραφόφιλοι δάσκαλοι στα σχολεία μας θα αξιοποιήσουν κάποιες από τις ιδέες και τα στοιχεία που παρατέθηκαν για την ενίσχυση και βελτίωση της διδασκαλίας του δύσκολου αλλά και τόσο γοητευτικού μαθήματος της φιλοσοφίας.

Στέλιος Βιρβιδάκης
Αθήνα 8/1/2010

(Ανακοίνωση στο 1ο Πανελλήνιο Συμπόσιο της Πανελληνίας Ένωσης Εκπαιδευτικών πολιτιστικών θεμάτων)